

Село Панівці – короткий екскурс в історію

Село за 7 км від міста на березі р. Смотрич до ХХ ст. вважалося містечком.

Сучасні Панівці утворилися від злиття сіл Верхні Панівці та Нижні Панівці внаслідок ухвали Хмельницького облвиконкому від 12 січня 1967 р. про об'єднання населених пунктів.

Перш за все село приваблює туристів недобудованим залізничним мостом та руїнами оборонного замку та безперечно красою Смотрицького каньйону.

Уперше в документах Панівці згадано 1460 р. — в дозволі польського короля Казимира IV Ягелончика збирати десятину на користь кам'янецьких біскупів РКЦ.

Згідно поборових реєстрів Подільського воєводства: 1563-64 років власниками села були шляхтичі Зеленецький, Вітальчовський, Єзьорковський, в селі була православна церква.

У 1565-1566 роках власником села Верхні Панівці був шляхтич Черменський (гербу Рамульт), села Нижні Панівці — шляхтич Яцимирський, у кожному селі була православна церква.

Дідич — брацлавський воєвода Ян Потоцький сприяв у 1590 р. у Верхніх Панівцях будівництву великого оборонного замку. Замок був закінчений в 1590 р., мав товсті стіни, великі підземелля та глибокі рови. Панівці на той час мали статус містечка

Ян Потоцький був кальвіністом, реформатором, заклав при замку кальвіністську друкарню та школу з академією. Щороку на утримання Академії виділяли з дружиною 4000 злотих. Академія мала кілька класів: Теософський, Філософський, Гуманістичний. На початку XVII ст. ректором був Балцер Панкратіус, професором Самуель Пельцель.

Перша на Поділлі друкарня закладена 1600 р. 1611 р. у зв'язку зі смертю дідича Яна Потоцького була закрыта. Керівником друкарні був Вавжинець

Малахович. Видання цієї друкарні рідкісні. Друкарня була перенесена до Баранова.

1765 р. Потоцькі продали Панівці Старжинським, котрі не стали обживати похмурі руїни. Кароль Старжинський звів біля замку гарний двоповерховий палац, однак, як і більшість палаців Поділля, він був повністю знищений після більшовицького перевороту. Крім того, протягом ХІХ ст. населення потроху розтягувало рештки фортеці на будівельні матеріали.

Панівецький замок

Панівецький замок збудував кам'янецький староста Ян Потоцький близько 1590 р.

Замок витримав облогу турків 1621 р. (Осман ІІ) і 1633 р. (Абаза-паша).

Панівці над Смотричем відомі історії перш за все завдяки битві 20-23 жовтня 1633 р., в якій польський коронний гетьман Станіслав Конєцпольський розбив турецьку армію під керівництвом Мехмеда Абаза-паші.

Був здобутий козаками (під керівництвом кропивнянського полковника Филона Джалалія) 19(29) травня 1651 р. (один із захисників — поляк Тржилатковський, відкрив браму за обіцянку стати полковником козацьких військ; проте козаки, вступивши в замок, повісили його — за зраду своїм). Після цього замок довго стояв спустошений. Остаточо занепав наприкінці ХVІІІ століття. Сьогодні можна побачити тільки руїни замку.

У червні 2006 р. у Панівцях у річку Смотрич упала величезна (до 20 тонн) кам'яна брила.

Панівецький віадук

За якісь 4 км від Кам'янця, знаходиться цікава пам'ятка — недобудований залізничний міст через Смотрицький каньйон. Цей грандіозний недобуд знаходиться на території села Зубрівка, але зазвичай у путівниках та у краєзнавчих публікаціях його відносять до сусідніх Панівців.

Жодної помилки у цій географічній плутанині немає — Зубрівка належить до Панівецької сільради.

На початку ХХ століття Російська імперія спільно з Румунією та Австро-Угорщиною започаткували амбітний інфраструктурний проект з патетичною назвою «Слов'янський шлях». Планувалося зв'язати залізницею порти Адриатичного моря з Петербургом. «Слов'янський шлях» мав переходити в не менш поважний «Індійський шлях».

15 грудня 1910 року газета «Подолія», зокрема, писала:

«Будівництво цього шляху, який, крім того, перетне біля Старокостянтинова запроєктований «Індійський шлях», для нашого краю матиме величезне значення. Всі товари, які раніше йшли в Центральну Росію зі Середземного моря через Чорне й Одесу, підуть напряду через Румунію і далі по Росії: Кам'янець — Проскурів — Шепетівка — Новоград-Волинський — Жлобин — Петербург»

У рамках проекту запланували також гілку від Кам'янця-Подільського до Іване-Пусте, що мала з'єднати столицю Поділля зі Львовом.

Перша світова війна не лише не зупинила будівництво, а навпаки — форсувала. Постачання російських військ на захопленій Галичині потребувало великих транспортних потоків. Зокрема, 15 квітня 1916 року на своєму засіданні Рада міністрів Російської імперії розглянула питання про спорудження залізничних ліній Ямпіль — Збараж та Кам'янець-Подільський — Іване-Пусте.

Не завадила будівництву й Лютнева революція. Тимчасовий уряд, нагадаємо, виступав за війну до переможного кінця, а значна частина Галичини ще залишалася під контролем росіян.

На початок літа 1917 року гілку на Іване-Пусте звели майже повністю — по всій ділянці встигли спорудити насип і поставити більшу частину мостів.

У Панівцях встигли виконати найскладнішу частину проекту — звели віадук і височезні, майже у 30 метрів, пілони-опори. Залишалось лише встановити сталеві прогони. Цей етап, швидше за все, завершили вже 1916 року — це засвідчує відповідна дата, викладена з каменів на верхівці віадуку. У вересні 1917 року будівництво зупинив масштабний наступ союзних цісарсько-кайзерівських військ, у результаті якого російські війська були відкинуті за Збруч.

Звісно, що у часи війни було не до будівництва, а за Совітів проект взагалі визнали недоцільним.

До нашого часу від нього залишилося кілька фрагментів мурів, рештки палацу Потоцьких, квадратна надбрамна вежа та сильно перебудовані приміщення колегіуму, в лівому крилі якого міститься дитячий садочок. Колишній кальвіністський храм займають клуб та сільрада .

Ще один об'єкт у селі вартий уваги – колишній водяний млин XIX ст – чи не найбільший промисловий центр у околиці. Млин закинули у 90- роках XX ст і він швидко почав руйнуватися Хоча величну споруду добре помітно на березі річки.

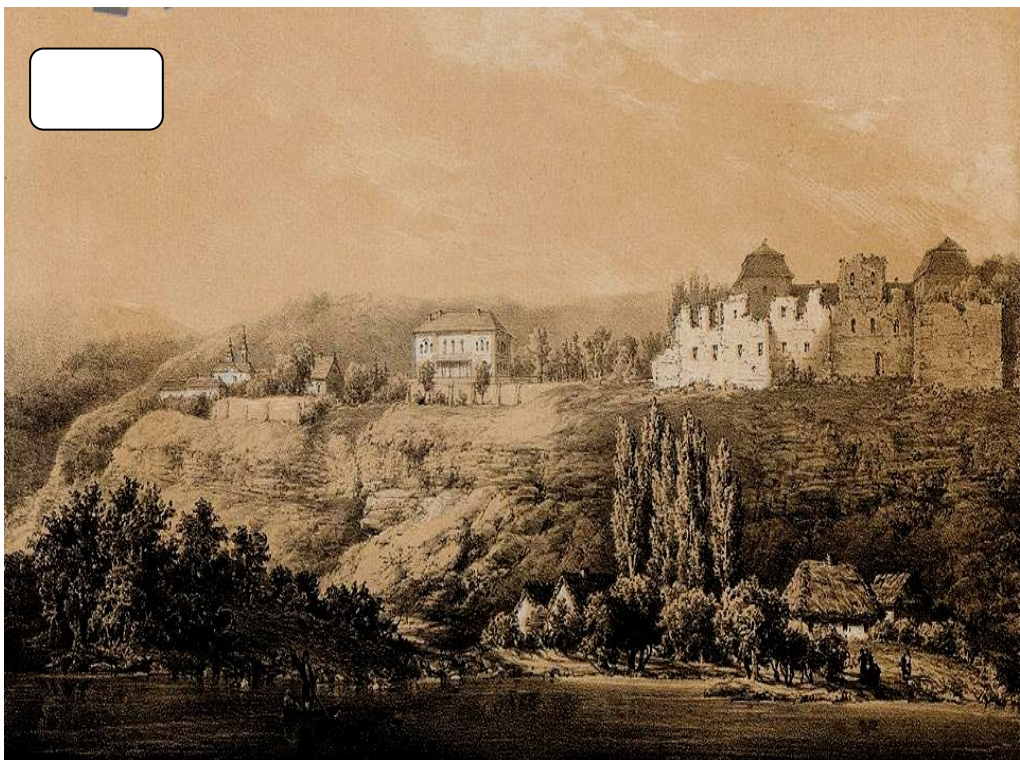
У Панівці можна потрапити кількома шляхами:

- **автобусом,**
- **пішки від міста через ліс правим берегом річки, милуючись каньйоном. Прогулятися лісом, оглянути яр зі струмком та оглянути ліс зі скельних виступів.**
- **від хутора 5 Куток. Та одразу роздивитися опори недобудованого залізничного мосту 1918 р., які місцеві жителі називають «биками».**
- **Пішки каньйоном вздовж р. Смотрич, переходячи з берега на берег, через хутір Зубрівка. Подивитись на місця звідки видобували камінь для мосту.**

В кінці XIX ст., Панівці відвідав білоруський художник Наполеон Орда, і зобразив їх на своїх малюнках.

«Оборонний замок збудований в 1598 р. Яном Потоцьким, воєводою брацлавським. Зруйнований турками і козаками у 1651 р.. Тут була

протестантська друкарня Лаврентія Малаховича. Тепер власність Кароля Старжинського».

